

Almanac de Interlingua

Numero 47 – Novembre 2013

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Le hungaro qui deveniva *porteño*

Bíró László József emigrava de su Hungaria native al capital argentin, ubi ille inventava un del utensiles le plus utile que il ha habite. Su anniversario, 29 de septembre, es celebrate como le Die del Inventor. Con su filia Mariana nasceva le idea de un schola pro inventores, que desde 1990 stimula infantes a resolver problemas de modo creative.

Dice le historia que iste homine arrivava a Argentina in 1940, quando le Secunde Guerra Mundial esseva ja un triste realitate. Ille era nate in Budapest in 1899 e habeva un character inquiete. Post maritar se, inventava un machina automatic que lavava robas e, assi, relevava le cargas domestic. Ma su invento culmine es altere, le penna de scriber, cognite como *bolígrafo* per tote le hispanophonos e tamben per *birome* inter le argentinios.

“Biro, tu es folle”, on le diceva plure vices quando ille apportava su inventos al expertos. Non obstante, Ladislao José Biro, como le cognosce le argentinios, jammais se rendeva e developpava iste idea que le occorreva quando ille voleva saper como era impresse le revista con que collaborava como jornalista. Tunc ille pensava su projecto: un tubo capillar con un tinta que, per le fortia de gravitate, flueva verso un balletta que, girante, lassava iste tinta tocar le papiro e siccar se immediatamente. Le resultado ha hodie milliones de usatores per le mundo.

Le prime patente del penna appare in Hungaria in 1938. Ma su grande developpamento eveniva in iste pais ubi Biro diceva trovar se inter gente cortese e amabile, sempre disposite a plus. Insimul con su fratre Jorge, un chimico, e le amico Juan Meyne, ille formava in Buenos Aires le interpresa Biro Plumas de Argentina, dedicate a fabricar un penna de bon qualitate, ma sufficientemente incostose pro que tote le gente poteva acquirer lo. Le conjunction del nomines Biro e Meyne dava origine al parola *birome*, initialmente nomine commercial e hodie substantivo commun.

Le fama del invento circulava, e assi su production. In 1953, con licentia de Biro, un certe Marcel Bich introduceva le penna al mercato statounitese. La le projecto original ganiava le nomine Bic e deveniva transparente, rejectabile e ancora minus costose, ultra converter se in un del marcas plus famose del mundo – hodie le penna forma parte del collection permanente del Museo de Arte Moderne de New York.

Al sinistra, un penna del marca Birome. Al dextra, un penna del marca Bic.

A iste epocha, Biro ja habeva adoptate le citatania argentin, como anque su sposa Elsa Schick e su filia Mariana, le qual era arrivate al pais ancora infante. Biro perfectionava su invento: ille meliorava le qualitate del tinta, creava le systema retractile e tamben machinas pro fabricar su pennas “spherographic.” E inventava ancora le cassa automatic de velocitate (vendite al General Motors in Berlin), le cigarettiera con carbon activate, un serratura inviolabile que era usate per le Scotland Yard e un processo continue pro le production de resinas phenolic. Ille travaliava pro le Commission National de Energia Atomic usque a su morte, in 1985. Su passatempos era le pictura e le sculptura, que ille considerava complementari a su travalio inventive.

Adaptate del chronica *El húngaro que se hizo porteño y creó la birome*, per Eduardo Parise, publicate in le jornal argentin *Clarín* le 28 agosto 2013.

Verso le centro del terra

Photographia del shopping mall subterranean ION Orchard, in le citate-stato asiatic Singapura.

Con 5,4 milliones de habitantes concentrate in solmente 710 kilometros quadrate, Singapura ha avantiate verso le cielo con edificios de usque 70 etages, reclamate pro habitation le constructiones subtilisate e expanse le terras usabile verso le costa. Assi mesmo, le projection de 1,5 million de habitantes in plus pro le veniente quindece annos demanda considerar un nove solution: extender le territorio verso le subsolo. La on intende crear un citate parallel con shopping malls, terminales de transporto, spatios public e vias pedonal e cyclistic.

Restrictiones vicino a aeroportos e bases aeree impedi que le constructores projecta edificios ancora plus alte. Le area que on pote prender al oceano es tamben finite – un quinto del territorio singaporean ja es sur le aquas e, allora, vulnerabile a un

possibile elevation del livello maritime. Vetere proprietates e campos militar ja esseva converse in quartieros residential e industrial.

Le construction subterranees non es un idea nove in Singapura. Circa 12 kilometros de autovias e 80 kilometros de lineas de traffico es ja sub le superficie. Nove projectos es le Jurong Rock Caverns, un bunker de petroleo con area equivalente a sex plantas petrochimic, e le Underground Science City, ubi travaliara 4200 scientistas e recercatores distribute in 30 etages.

Projectos subterranees pote costar tres o quatro vices plus que sur le superficie. Le costo del construction es plus alte, e on debe investigar extensivamente le solo. Ultra isto, le idea de habitar sub terra ha trovate certe scepticismo, surtoto del personas plus vetere, qui ja debeva dislocar se del *kampong* (village traditional malay) al grattacelos. Il ha ancora un aspecto superstizioso: il es le mortos, non le vivos, qui habita sub terra.

Ma grandiose projectos es ja in curso e, in alcun tempore, theatros, bibliothecas, cinemas e centros sportive potera trovar se in le replica subterranees de Singapura.

Adaptate de *Singapore looks below for more room*, per Calvin Yang, publicate le 25 septembre 2013 in le jornal statunitense *The New York Times*.

Que lingua on debe parlar in Macau?

In 1999, le colonia portugese Macau deveniva un region administrative special de China. Le linguas official la es le portugese e le cantonese. Le anglese tamben joca un rolo prominente como medio de instruction in le Universitate de Macau e in plure scholas secundari. Iste trilinguismo es solo un initio, totevia, in le ben plus complexe situation linguistic macaese. Solo 500 mille personas reside in Macau, ma annualmente 30 millones de turistas visita le citate. Le majoritate veni de China, dunque il es nulle surprisa que le mandarin ja se audi plus que le cantonese per le spatios public. Le language scripte ha tamben varietates: on vide tanto characteres traditional como simplicite, e le transcriptions al alphabeto roman es diferente secundo le convention anglese o portugese. Le signalisation touristic non raro provide information ancora in japonese, coreano e thailandese. Vermente, cata attraction touristic elige su proprie idiomas. In le Templo A-Ma, per exemplo, le placas de orientation monstra characteres chinese plus un version typo “chinglish”, un tentativa de traduction al anglese, ma le signos commercial offere productos in chinese e thailandese. Le facciata del ecclesia catholic Nostre Seniors del Penha monstra inscriptions solmente in portugese, durante que le placas de conducta in le parte interior appare in chinese e anglese – e il ha ancora

cartones devotional con slogans in latino. In le Casa Mandarin, un hereditate cultural protecte per Unesco, il ha prohibitiones in anglese e chinese, a vices tamben in portugese, ma le informationes historic existe solmente in chinese. In le casinos The Venetian e City of Dreams, il ha multe signalisation in anglese, ma le sortita se indica solo in portugese e chinese.

Le informationes proviste in iste notitia proveni del chronica *Multilingual Macau*, per Ingrid Piller, publicate le 22 april 2013 in <http://www.languageonthemove.com/language-tourism/multilingual-macau>. Le editor prendeva contacto con illo per le interlinguista Donald Gasper, qui habita Hong Kong.

Le luxemburgese, un lingua franca!

Secundo le Atlas del Linguas in Periculo, per le Unesco, le luxemburgese es tanto vulnerabile como le suisse alemanic e le francico rhenan. De facto, solo un tertio del infantes in schola maternal de Luxemburgo ha como lingua materno le luxemburgese.

Totevia, le lingua va ben. Durante le recente campania electoral, tote le slogans del partitos politic se scribeva in luxemburgese. Per le ultime cinquanta annos, le francese haveva habite loco exclusive in le Camera de Deputatos, ma ora le luxemburgese ha apparite non solo scripte, ma tamben como lingua oral official.

Assi pensa le optimistic presidente del Consilio Permanente del Lingua Luxemburgese, Marc Barthelemy. Un del missiones de iste consilio es studiar le phenomenos ligate al lingua e completar le dictionario online, ancora inconcluse ma ja disponibile in le adresse www.lod.lu/lod/. Illo provide traductiones al portugese, germano, francese e anglese usque al littera R e debere esser finite verso septembre 2014. Barthelemy estima que 500 mille personas utiliza le lingua luxemburgese, e que iste numero va in alta. Iste es le population total de Luxemburgo, vermente. Si on disconta le residentes qui non parla le lingua national, ma computa le habitantes de frontiera qui lo usa quotidianamente, le numero se sustene. Il es al travaliatores del areas in frontiera que se destina 80 per cento del cursos de luxemburgese pro interprisas. Le lingua es studiate pro integration professional plus tosto que social. Pro le estranieros qui va travaliar in Luxemburgo, saper luxemburgese es essential pro comunicar se con tote le gente in un sol lingua. Dunque, mesmo si le quantitate de parlatores materno se ha reducte, le lingua non sembla menaciate usque ora, gratias a iste nove rolo de lingua franca. Quanto al proprie luxemburgeses, illes studia usualmente francese, germano e italiano, linguas connexe a lor destinos de vacantias.

Adaptate de *La langue luxembourgeoise serait-elle menacée?*, per Virginie Orlandi, publicate le 30 septembre 2013 in le jornal luxemburgese *Wort* (www.wort.lu).

Prohibite le ingresso de humanos

Gerhard Klesen, forestero empleate per le Association Regional de Ruhr, dispendeva un decennio faciente campania pro le construction de un ponte exclusive pro animales in le citate Schermbeck, in le stato german Nordrhein-Westfalen. Le barrieras que le homine projecta, como autostratas e canales, restringe le movimento natural del animales, ille dice, limitante le diversitate genetic del species, augmentante le maladies e abbreviante le vita. Le “pontes verde” es designate pro contraponer se a iste effecto. Le area al est del autovia es multo minor que al west, explica Klesen, cuje campania culminava in le trenta-quinte ponte verde german. In 2005 ille obteneva supporto financiari de Nederland, pais ubi pontes assi es commun. In 2012, nove fundos proviste per le Union Europee e le governmento federal de Germania permitteva le apertura del ponte, que ha 2700 metros quadrates e costava 4,5 milliones de euros. Secundo Klesen, il prende usualmente un anno ante que un animal osa cruciar un ponte verde, ma le cameras registrava un cervo cruciante lo ja al tertie die del inauguration. In poc dies, anque verres (porcos silvatic) faceva le jornada. Conilios, vulpes e vespertiliones tamben ha probate le ponte, que offere bandas de arena pro insectos e herba, arbustos e altere typos de vegetation con alimento e albergo pro le creaturas plus parve. Ratos ha mesme stabilite lor nove casas sur le ponte, durante que cervos va e veni in cerca de partenarios. Un evaluation del effectos de iste ponte sur le diversitate genetic de animales plus grande pote prender multe tempore plus, forsan decennios.

Adaptate de *Germany spends millions on animal-only bridges*, per Kate Ferguson, publicate le 18 septembre 2013 in <http://www.thelocal.de/national/20130918-51975.html>.

Qual esserea le pecunia catalan?

Le Commission Europee suggereva le 20 septembre que, si Catalonia devenira independente de Espania, illo potera usar le euro. Le nove pais non esserea parte del Union Europee, dunque illo tenere nulle potentia decisorii e non participarea in institutiones como le Eurogruppo, le Banca Central Europee e le Fondo de Salvamento. Assi mesmo, le presidente catalan Artur Mas ha affirmate que un Catalonia soveran volera continuar usante le euro como pecunia.

Actualmente, il ha duo typos de pais que se servi del euro sin formar parte del Union Europee. Monaco, Andorra, San Marino e le Vaticano mantene un accordo que los autorisa a cunear monetas de curso legal intra le Eurozona in cambio de adoptar le legislation monetari e financiari del Union. Kosovo e Montenegro predeva le decision unilateral de adoptar le euro desde su introduction in 2002. Ambes usava usque tunc le marco german, extincte al occasion. Como iste pais non es parte del Eurozona, illos

debe comprar billetes e monetas de bancas commercial. On non sape ancora in qual de iste duo escenarios se includerea le stato catalan.

Iste informationes proveni del notitia *Brusselles recorda que és possible utilitzar l'euro encara que no es formi part de la UE*, publicate le 20 septembre 2013 per le sito catalan *El Punt Avui*. (www.elpuntavui.cat).

Sexo: indeterminate

A partir del 1 novembre, bebes nate in Germania sin characteristics sexual clar pote esser registrate sin un indication de sexo in lor certificato de nascentia. Per le prime vice le leges del pais admitte que il es possibile a un persona non esser ni feminin ni masculin, e que isto origina consequentias in diverse areas legal. Germania ja recognosce le transsexuales, personas nate sub un genero ma qui senti pertiner al altere e vole esser recognite assi. In contra, le hermaphroditas, personas qui nasce con ambe genitales masculin e feminin, ha essite registrate fortiosamente sub un o altere sexo.

Le decision de admitter un tertie genero se basa sur un recommendation del corte constitutional, que vide como un derecho human le registro sexual secundo le sentimento del persona. Personas de sexo indeterminate potera identificar se in qualcunque momento de lor vita e registrar le cambio in lor certificado de nascentia. Si illes prefere, potera ancora non seliger un sexo e remaner sub genero indefinite.

Adaptate del notitia *Germany becomes first European country to recognise 'undetermined' sex*, publicate le 18 agosto 2013 in le jornal britannic *The Guardian*.

Cuba vole extinguir le peso convertibile

Un notitia publicate le 23 octobre in le jornal official cuban *Granma* annunciava le fin del systema bimonetari. Desde 1994 productos importate e touristic debe pagar se in pesos convertibile, durante que le population continua recipiente salarios in pesos national. Le quotation es fixe: un peso convertibile equivale a un dollar e compra 25 pesos national.

Le salario mensual medie de un cubano es 500 pesos, il es dicer 20 dollars. Con plus o minus un dollar diari se compra alimentos pro un familia de quatro personas. Totevia, le productos sub subsidio es rationate e le gente debe recurrer sovente al mercato parallel. Como le capacitate de subsidio del governmento se reduce anno post anno, circa 80% del alimentos es importate. Un botilia de oleo costa inter 2 e 3 dollars in un negotio de productos importate. Iste negotios, que solo acceptava pesos convertibile, ora passa a recipere pesos national.

Duo articulos del jornal espaniol *El País* provideva le informationes contente in iste notitia: *Cuba regresa a la paridad del dólar con el peso cubano convertible*, per Mauricio Vincent, publicate le 14 martio 2011; e *Cuba anuncia un proceso para acabar con la dualidad monetaria de peso y dólar*, per Maye Primera, publicate le 22 octobre 2013.

Interlingua (IALA) remane popular

Linguistica, religion e politica, ma tambien football e parolas vulgar. Ecce alcun temas que on ha discusse in le gruppo *Interlingua (IALA)* in Facebook, que computa ja 190 adherentes. La, usatores initiante e experte excambia lor cognoscentia e divulga textos original, traducciones, materiales audiovisual, cursos, nove softwares... Ecce un ver café virtual ubi on pote conviver con interlinguistas de tote parte!